

مدل سازی توسعه پایدار زیست محیطی با استفاده از تئوری بنیانی « مورد مطالعه: روستای شروینه شهرستان جوانرود »

شهر گراندی* / عبدالحمید پاپ زن** / نشمیل افشارزاده*

تاریخ دریافت مقاله:

1390/06/13

تاریخ پذیرش مقاله:

1390/07/20

چکیده

مدل سازی توسعه پایدار محیطی یکی از پیش شرط های اساسی مدیریت پایدار زیست محیطی می باشد. برای این منظور در پژوهش موردی حاضر، سعی شده است به مدل سازی توسعه پایدار زیست محیطی با استفاده از تئوری بنیانی پرداخته شود. جامعه مورد مطالعه، مردم روستای شروینه می باشند. این روستا، در شهرستان جوانرود استان کرمانشاه قرار گرفته و در سال 90 به عنوان "روستای پاک" معرفی شده است. به منظور انتخاب نمونه ها، از نمونه گیری مبتنی بر هدف استفاده شد. سپس داده های مورد نیاز از طریق مصاحبه انفرادی نیمه ساختارمند و در محدوده زمانی اسفند ماه 89 تا خردادماه 90 جمع آوری و با استفاده از روش تحلیل تئوری بنیانی، در 6 مفهوم اساسی طبقه بندی شدند. مفاهیم شناخته شده از استلزامات اساسی جهت دستیابی به توسعه پایدار زیست محیطی می باشند. این مفاهیم عبارتند از: اجرای طرح های زیست محیطی؛ مشارکت و همکاری تمامی اقشار و گروه ها؛ وجود افراد کلیدی، نهادهای محلی و سازمان های دولتی حامی محیط زیست؛ دادن آموزش های لازم به روستائیان در زمینه پیامدهای اقدامات مخاطره آمیز علیه محیط زیست؛ وجود اعتقادات و باورهای زیست محیطی، برخورداری از دانش بومی و تجربیات قبلی زیست محیطی. در این مقاله پیشنهاد شده است که از روستای شروینه به عنوان یک الگوی بومی جهت ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی استفاده شود.

واژگان کلیدی: مدلسازی، توسعه پایدار زیست محیطی، تئوری بنیانی، روستای شروینه.

* دانشجوی دکترای توسعه کشاورزی دانشگاه رازی. a_geravandi@yahoo.com

** دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه رازی دانشکده کشاورزی.

مقدمه

در طول تاریخ، برای انسان سنتی، چه غربی یا شرقی و با هر دین و آئینی، طبیعت جنبه‌ای از تقدس داشت. آب، درخت، کوه و بسیاری از مظاهر طبیعت دارای ارزش والایی بود. به طوری که حتی دخالت در آن‌ها از دیدگاه شرقیان گناه شمرده می‌شد. اما همچنان که تمدن و مظاهر مربوط به آن در قرون سیزدهم و چهاردهم شروع به تحول کرد، توجه به طبیعت، به عنوان عاملی در جهت رستگاری انسان کنار گذاشته شد و مقدس بودن طبیعت و احترام گزاردن به آن، که عامل مهمی در حفاظت آن بود به تدریج اهمیت خود را از دست داد (امین زاده، 1377). به دنبال این کاهش اهمیت، منابع طبیعی رو به زوال گذاشتند و تخریب محیط زیست منجر به تهی شدن سرمایه‌ها، کمبود منابع، فقر و روند نزولی ابعاد انسانی، اقتصادی و اجتماعی توسعه گردید (گلاوین، 1997). امروزه مسئله ناپایداری محیط زیست، بر طبق نظریه آشوب و «اثر بال پروانه»، به یک معضل جهانی تبدیل شده است. به طوری که اثر یک رفتار مخرب زیست محیطی در یک مکان و زمان می‌تواند تأثیرات ناخواسته فراوانی در سایر مکان‌ها و زمان‌ها داشته باشد و تأثیرات و صدمات جبران ناپذیری بر اکوسیستم‌های آینده و بر زندگی نسل‌های فردا بر جای بگذارد (زاهدی، 1388). در چنین شرایطی دستیابی به توسعه پایدار ناممکن به نظر می‌رسد، چرا که رابطه بین توسعه پایدار و محیط زیست یک رابطه دو سویه است و غفلت از محیط زیست مانع از دستیابی به اهداف توسعه می‌شود (ازکیا و ایمانی، 1387).

براساس گزارش سازمان جهانی، کشور ایران از نظر پایداری زیست محیطی با قرار گرفتن در انتهای جداول جهانی، رتبه یکصد و چهارم را به خود اختصاص داده

است. در این گزارش آمده است که بر اساس آخرین برآوردهای انجام شده از سوی دانشگاه کلمبیا و مؤسسه علمی پژوهشی مرسر در لندن، رتبه ایران از کشورهای چون بنگلادش، آنگولا و قرقیزستان پایین‌تر و در کنار کشور بورکینافاسو ارزیابی شده است. بر مبنای این گزارش، کشورهای فنلاند، نروژ و کانادا از نظر شاخص‌های پایداری محیط زیستی در صدر کشورهای جهان قرار گرفته‌اند (زاهدی، 1388). بررسی‌های صورت گرفته در این زمینه نشان می‌دهد توسعه پایدار روستایی در ایران در چهار بخش تجهیز و مدیریت منابع، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی با چالش‌های جدی روبه‌روست (محمدی آشنانی و همکاران، 1387). به طوری که محیط زیست بسیاری از روستاهای کشور با تهدیدات شدیدی از قبیل گسترش بیابان، تخریب جنگل‌ها و مراتع، تغییر کاربری اراضی زراعی، پایین رفتن سطح سفره‌های آب زیر زمینی، رانش زمین و غیره مواجه‌اند (لنگرودی و یاری، 1389). در کنار این تهدیدات عواملی وجود دارند که می‌توانند نقش محرک یا بازدارنده را ایفا نمایند. یکی از مهم‌ترین عواملی که شدت این تخریب‌ها را بیشتر می‌کند، تخریبات زیست محیطی صورت گرفته توسط فقرای روستایی می‌باشد (رید، 2002؛ آکتر، 2005 و کاپوندا، 1994 و مانیا، 1996).

از جمله راهکارهایی که می‌تواند از شدت این تخریب‌ها بکاهد، اجرای طرح‌های زیست محیطی می‌باشد. به نقل از خالدي (1382) اجرای طرح تاغ زارها در روستاهای ابوزید باعث تثبیت ماسه‌های روان، تقویت سفره‌های آب زیر زمینی، جلوگیری از فرسایش خاک و نمک زدایی بیولوژیک شده است. به گونه‌ای که این طرح، کمک بسیاری به توسعه زیست محیطی در ناحیه نموده است. البته باید خاطر نشان نمود که ارزیابی

همگانی و بازار می‌تواند به‌عنوان یک الگوی مناسب منجر به حفاظت از محیط زیست شود.

بر اساس مطالب ذکر شده، عوامل متعددی می‌توانند در ایجاد و حفظ توسعه پایدار زیست محیطی مؤثر باشند. اما تا به حال این موارد به صورت مدل ارائه نشده‌اند. لذا در این مطالعه کیفی سعی شده است که به مدلسازی توسعه پایدار زیست محیطی پرداخته شود. برای این منظور روستای شروینه به‌عنوان مورد مطالعه انتخاب شد. روستای شروینه یا "شاروینه" از توابع شهرستان جوانرود است که در بخش کلاشی واقع شده است. مردم این روستا به زبان کردی سورانی صحبت می‌کنند و دارای مذهب سنی شافعی می‌باشند. درآمد مردم روستا از طریق فعالیت‌های زراعی، باغداری، دامداری و صنایع دستی تأمین می‌شود. از مهم‌ترین محصولات روستای شروینه می‌توان به گردو، آلوچه، گیلاس و هلو اشاره نمود. این روستا دارای پتانسیل‌هایی از قبیل چشمه‌های شروینه، شاوین و بالاخانی؛ کوه زیبای شیرجه با جنگل‌های انبوه و تاریک، باغ‌های فراوان، گیاهان دارویی (بابونه، ریواس، چنور، شنگ و کنگر و...)، برخورداری از بافت سنتی روستا (خشت خام) و گیاهان و آبزیان متنوع می‌باشد. روستای شروینه از روستاهای هدف گردشگری استان کرمانشاه می‌باشد. این روستا در سال 90 از سوی مسئولین استان کرمانشاه به‌عنوان روستای پاک معرفی شده است.

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر، مطالعه موردی است. جامعه پژوهش، شامل کلیه افرادی روستای شروینه می‌باشند. برای انتخاب نمونه‌های مورد مطالعه، از نمونه‌گیری مبتنی بر هدف و گلوله برفی استفاده شد. در انتخاب نمونه‌ها دو معیار لحاظ گردید؛ اولاً افراد انتخاب شده باید از

بسیاری از طرح‌های اجرا شده در مناطق روستایی کشور نشان می‌دهد که در اکثر آن‌ها به پیامد آثار پروژه‌ها بر محیط طبیعی و محیطی زیست روستاها توجه نکرده‌اند (علی‌الحسابی و راهب، 1388 و مظفر و همکاران، 1387). به نقل از محمودی و ویسی (1384)، رفیعی و امیرنژاد (1388)، ترویج و آموزش محیط زیست نیز نقش مهم و اساسی را در حفاظت اصولی و تمایل افراد به حفاظت از محیط زیست دارد. در این راستا، رکن الدین افتخاری و همکاران (1389) اظهار می‌دارند، برنامه‌ریزی راهبردی آموزش توسعه پایدار با رویکرد مشارکتی می‌تواند منجر به افزایش احساس تعلق و مالکیت در همه ذینفع‌ها در مورد توسعه پایدار، ظرفیت سازی نهادی در همه سطوح سازمانی، فعالیت و فضایی و مکانی شود. ریموند و همکاران (2010) اضافه می‌کند، همپای دانش رسمی باید دانش بومی نیز در مدیریت و حفظ منابع طبیعی مورد توجه قرار بگیرد. علاوه بر این سیداراجو (2011) معتقد است که سازمان‌های غیر دولتی می‌توانند نقش بسیار مهمی را در حمایت مباحث توسعه‌ای و زیست محیطی ایفا نمایند. سیمکینس (2008) نیز به بررسی جایگاه رهبران مذهبی و نقش اعتقادات مذهبی در نگرش به محیط زیست و حفاظت از آن پرداخت. وی در پژوهش خود به نقش رهبران مذهبی در حفظ محیط زیست اشاره کرد و عنوان نمود که در بسیاری از عقاید مذهبی طبیعت مقدس است و نمایانگر جلوه ذات الهی است. لذا بر اساس همین تقدس، حفاظت از طبیعت تضمین می‌شود.

آگانکان (2010) نیز بر این باور است که می‌توان از ارزش‌های مذهبی برای مدیریت زیست محیطی پایدار استفاده نمود.

به‌طور کلی، هایکریا و همکاران (2010) عنوان می‌دارند که ترکیبی از مداخلات دولت، مشارکت

فعالیت‌ها و اقدامات زیست محیطی انجام شده در روستا آگاه باشند و دیگر این که از دیدی کل نگر نسبت به مسائل زیست محیطی روستا برخوردار باشند. داده‌ها از طریق مصاحبه انفرادی نیمه ساختارمند (زن=3 و مرد=11) و در محدوده زمانی اسفند ماه 89 تا خرداد ماه 90 جمع آوری شدند. مدت زمان انجام مصاحبه‌ها به‌طور متوسط 45 دقیقه بود. کلیه مطالب با رضایت نمونه‌ها روی نوار کاست ضبط، سپس به‌طور کامل بر روی کاغذ پیاده سازی و نسخه برداری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز، از روش تحلیل تئوری بنیانی استفاده شد. این روش از سه مرحله کد گذاری باز¹، محوری² و انتخابی³ تشکیل شده است. در بخش یافته‌ها به منظور روشن شدن این مراحل، توضیحاتی ارائه خواهد شد.

یافته‌ها

پس از پیاده سازی نوارهای ضبط شده و مطالبی که از طریق مصاحبه، عکس و فیلم با افراد کلیدی در روستا جمع آوری شده بود، مطالب به شیوه خط به خط مورد بررسی قرار گرفتند و جملات مرتبط با موضوع پژوهش بیرون کشیده شدند. حاصل این مرحله، شناسایی 39 جمله کلیدی بود. سپس روابط بین جمله‌های شناسایی شده، با توجه به ماهیت آن‌ها، مورد بررسی و دسته‌بندی مقدماتی صورت گرفت. به‌طوری که گویه‌های مرتبط در یک خوشه قرار گرفتند و به هر کدام از آن‌ها یک کد داده شد تا هر خوشه، از دیگری قابل تمایز باشد. کدهای اختصاص داده شده، عبارتند از: B, C, D, F, G, H (تصویر شماره 1). ضمن دسته بندی داده‌ها، سؤالاتی برای محققان شکل گرفت که با مراجعه به زمینه پژوهش این سؤالات برطرف شد.

در مرحله بعدی، پژوهشگران به بررسی الگوهای موجود در داده‌ها و مقایسه طبقات استخراج شده

پرداختند. لازم به ذکر است که این مقایسه دائمی داده‌ها⁴ در تمامی مراحل کد گذاری وجود دارد و این خصیصه منحصر به فرد آن را از سایر روش‌ها متمایز می‌سازد. در ادامه تحلیل، طبقاتی جامع و مانع تشکیل شد و متناسب با بار مفهومی جمله‌های هر طبقه، مفهوم سازی صورت گرفت.

مفاهیم بیرون کشیده شده جهت دستیابی به توسعه پایدار زیست محیطی شامل اجرای طرح‌های زیست محیطی در روستا، مشارکت و همکاری تمامی اهالی روستا، وجود افراد کلیدی، نهادهای محلی و سازمان‌های دولتی حامی محیطی زیست، وجود اعتقادات و باورهای زیست محیطی در مردم روستا، دادن آموزش‌های لازم در زمینه پیامدهای اقدامات مخرب علیه محیط زیست و وجود دانش‌های بومی و تجربیات قبلی زیست محیطی در محل می‌باشند. در ادامه هر یک از این طبقات، به‌طور مفصل توضیح داده می‌شود.

اجرای طرح‌های زیست محیطی در روستا

در روستای شروینه، اجرای طرح‌های زیست محیطی سبب شده که بسیاری از منابع تخریب شده دوباره احیاء شوند. اجرای طرح آبخیزداری یکی از این موارد می‌باشد. در این زمینه، آقای قیطولی عنوان می‌دارد که: " ... به خاطر کاهش هزینه‌های سوختی و خطر چپ کردن تراکتور، تعدادی از روستائیان موافق شیب زمین شخم می‌زدند. بعد از این که تو پائیز یه بارندگی سنگین آمد. سیلاب همراه خاک زیادی به طرف روستا آمد. تا اونجا { با دست مدرسه روستا را نشان می‌دهد } آب و گل آمد. نصف روستا رفت زیر خاک. بعد از این که طرح آبخیزداری اجرا شد و برای کشاورزان کلاس گذاشتند، سیل مهار شد." (مصاحبه انفرادی، 35 ساله، دهیار)

"ت 1" مفهومی های استخراج شده حاصل از کدگذاری باز.

ردیف	مفاهیم	کد
1	قبلاً مشکل سوخت وجود داشت و مردم مجبور بودند سوخت خودشان را از جنگل تأمین کنند.	D6
2	گروه های یاری گران و ایمنی در روستا مسئول حفظ پوشش های گیاهی و مهار آتش در روستا می باشند.	B1
3	در این روستا از قدیم بین مردم مشارکت و همدلی زیادی برای حفظ جنگل ها وجود داشته است.	C3
4	حدود 10 تا 15 سال است که در این روستا هیچ کشاورزی بقایای کاه و کلش مزرعه خود را آتش نزده است.	D2
5	در اعتقادات مردم روستا قطع درخت یعنی قطع برکت از سوی خدا .	F1
6	اجرای طرح ورمی کمپوست در روستا.	G1
7	کشتن کبوتر، قمری و هدهد از گناهان کبیره است.	F2
8	امام جمعه و بسیج روستا، نقش خیلی مهمی در جمع کردن مردم برای کارهای زیست محیطی دارند.	B2
9	کشتن کبوتر بدین است و باعث بروز اتفاقات بد برای مردم می شود.	F3
10	برای کنترل علف هرز از وجین دستی، شخم زمین و چرای دام استفاده می کنیم.	D3
11	بسیاری از کشاورزان کودهای شیمیایی را مصرف نمی کنند و حواله کودشان را می فروشند.	D4
12	قبلاً، زارعان روستا، هم جهت با شیب زمین شخم می زدند. حالا می دانند که این کار باعث نابود کردن روستا می شود (فرسایش و جریان سیلاب به سمت روستا).	D5
13	طرح آبخیزداری در روستا به منظور مهار سیل اجرا شده است.	G2
14	کلاس های آموزشی مختلف برای حفظ محیط زیست در روستا اجرا شده است.	H1
15	قدیم مالک (آریاب) نقش مهمی در حفظ مناظر طبیعی روستا داشت.	B3
16	گاوها ی محلی برای شرایط اینجا مناسب هستند. با وجود نژادهای جدید، گارهای محلی را حفظ کرده ایم.	D1
17	اجرای طرح صیانت از جنگل ها در روستا.	G3
18	بسیج وظیفه حفاظت از محیط زیست، جلوگیری از تخریب اراضی و قطع درختان جنگلی را بر عهده دارد.	B4
19	دهیاری، شورا و بسیج در زمینه حفظ منابع طبیعی با هم هماهنگ عمل می کنند.	C2
20	با همکاری مردم روستا و مسئولین، گونه های جانوری که منقرض شده بودند دوباره احیاء شدند (مثل کبک).	C1
21	تمامی افرادی که در طرح های حفاظت محیط زیست شرکت می کنند، اعضای افتخاری هستند.	C4
22	زنان روستا به محیط زیست خیلی اهمیت می دهند و به بچه ها هم این را انتقال می دهند.	H2
23	در جلسات ترویجی و خدماتی برگزار شده ما را از معایب کودهای شیمیایی آگاه کردند.	H3
24	علاوه بر شورای روستا، شورای محله ها هم برای حفظ محیط زیست راهکار و نظر می دهند.	B5
25	قبلاً شهری ها وارد روستا می شدند و با موتور برق تمام ماهی را می کشتند. ولی الان به آن ها اجازه نمی دهیم.	D7
26	اعضای افتخاری انجمن های روستا برحسب لیاقت و شایستگی به پاک سازی، مسائل مربوط به گردشگری و ... می پردازند.	B6
27	امام جمعه ده توت روی خاک ها دعا می خواند و باعث می شود که مزرعه آفت نزنند و ما هم از سم استفاده نکنیم.	F4
28	مردم روستا از روش های نیاکانمان برای از بین رفتن آفت ها استفاده می کنند.	D8
29	جنگل های روستا جزئی از وجود ما هستند.	D9
30	با اجرای طرح ورمی کمپوست، فضولات حیوانی سازماندهی شده است.	G5
31	مواظب گردشگرها هستیم که به روستای ما صدمه وارد نکنند.	C5
32	از سازمان حفاظت محیط خواستیم که در کوه های اطراف روستا به منظور احیاء نسل گرگ، دو قلاده از آن ها را رها کنند.	D10
33	استفاده از دانش نیاکان همراه با دانش جدیدی برای حراست از محیط زیست.	D11
34	این مناظر طبیعی برای ما پول و درآمد را به همراه می آورند، باید آن ها را حفظ کنیم.	D12
35	زباله های روستا ساماندهی شده و باید مشورت شورای محلی و شورای ده در محل مناسبی دفن شدند.	C6
36	در کلاس های درس بچه های مدرسه به آن ها در مورد محیط زیست مطالبی را آموزش می دهند.	H4
37	زنان روستایی نیز عضو نیروهای محیط زیست هستند.	C7
38	استفاده از کودهای شیمیایی، کیفیت محصولات را پایین می آورد.	D13
39	کاشتن نهال درختان توسط اهالی روستا.	C8

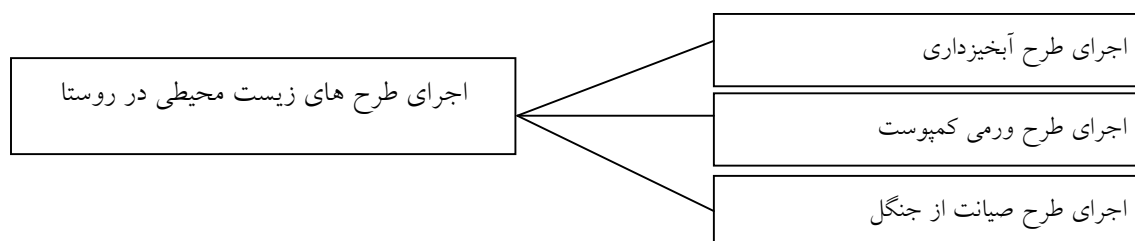
این گفت‌وگو نمونه‌ای از مصاحبه‌های انفرادی با افراد مورد مطالعه می‌باشد که نمایانگر اهمیت اجرای طرح‌های زیست محیطی در مناطق روستایی می‌باشد. علاوه بر این، ساماندهی فضولات دامی از طریق اجرای طرح ورمی کمپوست و اجرای طرح صیانت از جنگل‌ها، سبب پاک شدن محیط زیست و حفظ منابع طبیعی در روستا شده است.

مشارکت و همکاری تمامی اهالی روستا

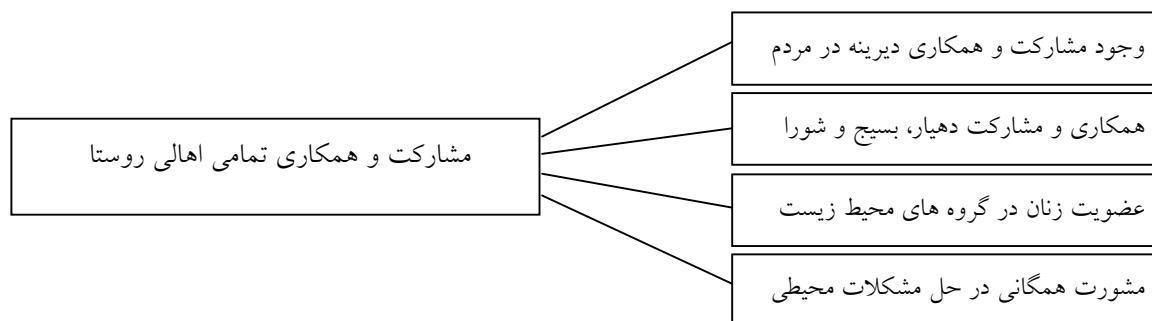
از دیگر مواردی که سبب پایداری محیط زیست در

روستای شروینه شده است، مشارکت و همکاری دیرینه مردم روستا می‌باشد. در این روستا دهیاری، بسیج و شورا به‌صورت هماهنگ با هم عمل نموده و به جلوگیری از قطع درختان، تخریب اراضی، مهار آتش و پاک‌سازی زباله‌ها از سطح روستا اقدام نموده‌اند. علاوه بر این بالابودن روحیه جمع‌گرایی در روستای شروینه باعث شده که در سطح محله‌های روستا نیز شوراهایی تشکیل شوند و این شوراها در جلسات روستا همراه با سه نیروی ذکر شده به تبادل نظر و مشورت بپردازند.

"ت2" اولین طبقه تأثیر گذار بر ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

"ت3" دومین طبقه شناسایی شده در ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

می‌کنند. بسیاری بر این باورند که "قطع درخت یعنی قطع برکت از سوی خدا". "نباید قمری، هدهد و کبوتر را بکشیم، اگر بکشیم دچار گناه کبیره شده‌ایم" و یا این که "کشتن کبوتر بدیمن است و طرف به عاقبت عملش گرفتار میشه و براش مشکلی پیش میاد". در این میان، دسته‌ای دیگر از اعتقادات در مردم روستا وجود دارد که سبب پایداری محیط زیست شده است. آقای احمدی از اهالی روستا در این زمینه بیان می‌دارد که:

"مردم روستا، یه کیسه خاک پیش امام جمعه دهستان ده توت می‌برند، اونم روش دعا می‌خوانه. بعد کشاورز کیسه خاک را روی سطح زمینش پخش می‌کنه، می‌گن این کار باعث می‌شه زمین آسیب نبینه و آفت‌ها از بین... {تو فکر فرو می‌رود و بعد می‌گویی} واقعاً جواب می‌ده {با تکان سر مطلب را تأیید می‌کند و با تعجب می‌گویی} بعد لازم نیست آفت کش و کود استفاده کنی." (مصاحبه انفرادی، 57 ساله)

وجود افراد، نهادهای محلی و سازمان‌های دولتی حامی محیط زیست

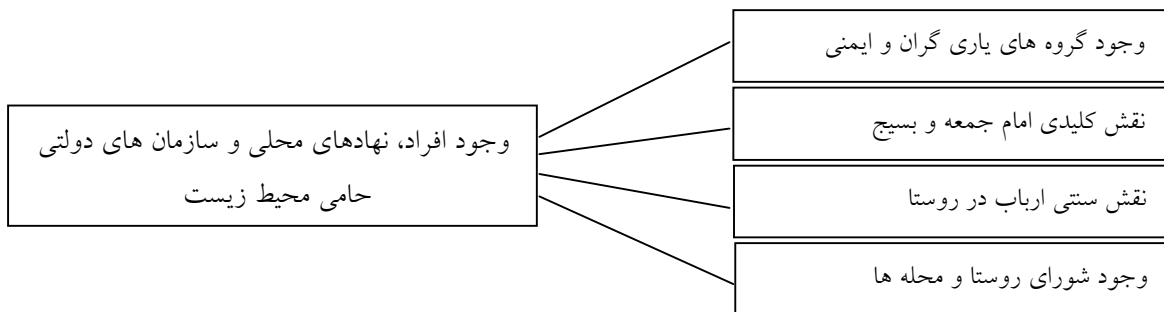
در روستای گردشگری شروینه، گروه‌ها و افراد مختلفی وجود دارند که حفاظت و حراست روستا را بر عهده دارند. این گروه‌ها و افراد در طول زمان با نام‌های متفاوت وجود داشته‌اند.

به عنوان مثال در گذشته فردی که زمینه حفاظت و حراست از منابع طبیعی روستا را فراهم می‌آورد، ارباب بوده است. اما هم اکنون امام جمعه و بسیج این نقش را بر عهده دارند. بر طبق مصاحبه‌ها، این نهادهای محلی و دولتی به همراه مردم روستایی طرفدار محیط زیست، تأثیر بسیار زیادی بر حفظ منابع طبیعی روستا داشته‌اند.

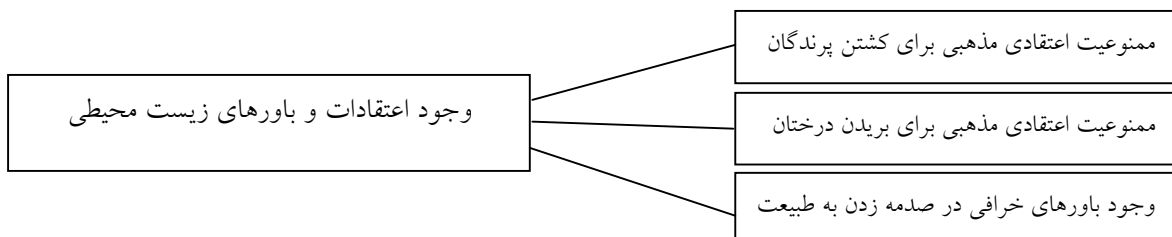
وجود اعتقادات و باورهای زیست محیطی

در روستای شروینه مردم روستا اعتقادات و باورهایی دارند که آن‌ها را از کشتن پرندگان و بریدن درختان منع

"ت4" سومین طبقه تأثیر گذار بر ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

"ت5" چهارمین طبقه تأثیر گذار بر ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

دادن آموزش‌های لازم در زمینه پیامدهای اقدامات مخرب علیه محیط زیست

برگزاری کلاس‌های آموزشی برای اقشار و گروه‌های سنتی مختلف از دیگر مؤلفه‌هایی است که پایداری محیط زیست را تأمین کرده است. آقای سعیدی عضو بسیج روستا در این زمینه اظهار می‌دارد:

"بعد از این که به مردم در مورد ضررهای کود شیمیایی و مشکلات شخم در جهت شیب زمین آموزش دادند (کلاس‌های ترویجی) خیلی از کشاورزان آگاه شدند و دانستند که این کارا به ضرر خودشان است. الان خیلی از کشاورزا حواله‌های کودکان را می‌فروشند و استفاده نمی‌کنند." (مصاحبه انفرادی، 48 ساله)

وجود تجربیات قبلی و دانش بومی زیست محیطی در روستا

بهره‌گیری از دانش بومی و تجربیاتی که کشاورزان در طی سال‌های متمادی کسب کرده‌اند به آن‌ها نشان داده است که باید حامی محیط زیست باشند، چرا که آن‌ها برای ادامه حیات خود وابسته به این منابع می‌باشند. قیطولی در این زمینه عنوان می‌دارد که:

"قبلاً افراد بیرونی که وارد روستا می‌شدند هرکاری دلشان می‌خواست می‌کردند. اینقدر از موتور برق، کلر و ژال {تور ماهیگیری} استفاده کردند که تمامی آبزیان را از بین بردند. اما حالا به اونا اجازه نمیدیم که این کارا را بکنن. وقتی یکی وارد روستا میشه بقیه احساس مسئولیت می‌کنند و زیر نظر می‌گیرندش تا نکنه به محیط زیست آسیب برسانه" (مصاحبه انفرادی، 35 ساله، دهیار)

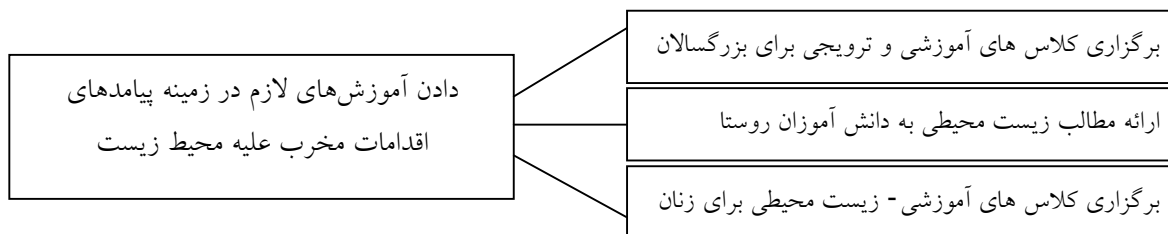
شکل‌گیری این گونه تفکرات در مردم روستا باعث شده که آن‌ها این موضوع را به خوبی درک کنند که

منابع طبیعی سرمایه‌خدادادی است و نباید بگذارند که هر کسی به آسانی این سرمایه را تهدید کند. بالا رفتن این احساس تعلق و آگاهی سبب شده که آن‌ها از مسئولین بخواهند که به احیای بعضی از گونه‌های جانوری در این روستا بپردازند. هم‌چنین استفاده از دانش بومی در فعالیت‌های اقتصادی مانند باغداری و کشاورزی سبب آسیب کمتر به محیط زیست شده است. سعیدی نیز بیان می‌دارد:

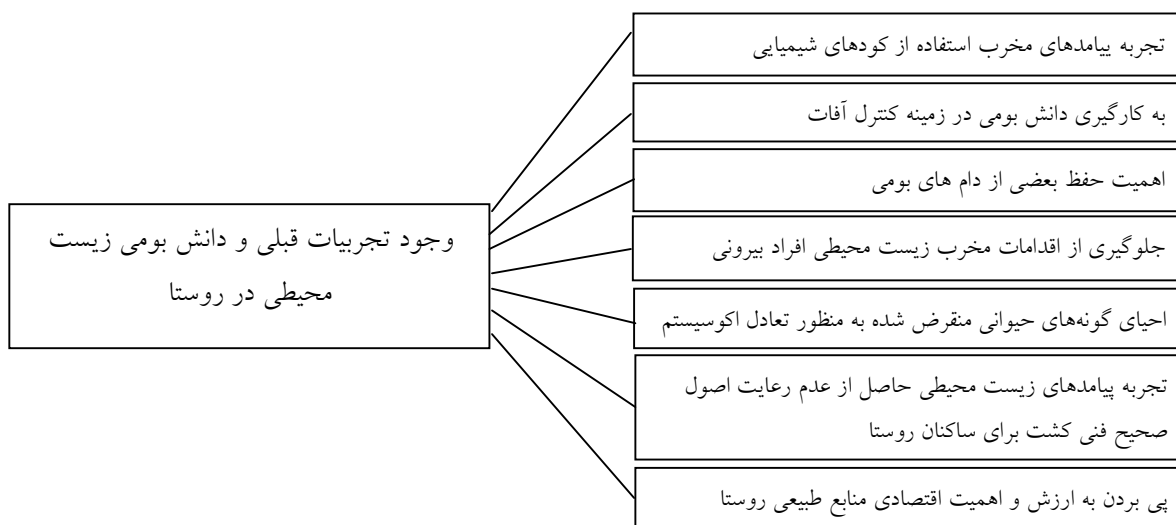
"بعضی از باغدارا برای مبارزه با سوسک‌گرده خوار از دانش نیاکانمان استفاده می‌کنند. مثلاً برای این کار یه سوسک را می‌کشند و با نخ از درخت آویزان می‌کنند. بعد از این کار تجربه نشان داده که سوسک‌ها کاهش پیدا می‌کنن و یا حتی به کلی از بین می‌روند." (مصاحبه انفرادی، 48 ساله)

در مرحله پایانی یعنی کد گذاری انتخابی، نتایج به‌وجود آمده دوباره با یکدیگر تلفیق و زیر طبقه‌بندی تشکیل شدند. تشابه نتایج این مرحله با مراحل قبلی نشان داد که یافته‌های ارائه شده در این پژوهش از استحکام لازم برخوردار می‌باشند. علاوه بر این، محققان به‌منظور بالابردن اعتبار نتایج، به مرور خط سیر داستان⁵ پژوهش پرداختند و تمامی مراحل پژوهش را از ابتدا تا انتها مورد بررسی قرار دادند. این سیستم بازنگری به پژوهشگران امکان داد که با دیدی کل‌نگر روند کار را مرور کرده و کاستی‌ها را برطرف نمایند. سپس طبقه‌های بیرون کشیده شده، حول یک مفهوم محوری قرار گرفتند و مدل اقتضایی پژوهش شکل گرفت.

"ت6" پنجمین طبقه تأثیر گذار بر ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

"ت7" ششمین طبقه تأثیر گذار بر ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی.

نتیجه

این یافته، توسط پژوهش‌های مطیع لنگرودی و یاری (1389) و خالدی (1382) و پانکاری و همکاران (2007) مورد تأیید قرار گرفت. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که اجرای این قبیل طرح‌های زیست محیطی، اغلب پیامدهای به وجود آمده را به حداقل رسانده و یا به طور کلی مانع از به وجود آمدن این پیامدها می‌شوند. به عنوان مثال در روستای شروینه، سیلاب‌ها موجب فرسایش خاک، ویرانی باغ‌ها و مدفون شدن خانه‌ها و ... شده بودند. بعد از اجرای طرح آبخیزداری

نتایج حاصل از کد گذاری باز، محوری و انتخابی نشان داد که شش عامل، زمینه را برای ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی در روستای شروینه فراهم آورده اند. در زیر، هر یک از عوامل مورد بحث قرار گرفته‌اند.

- یکی از مؤثرترین اقداماتی که می‌تواند به عنوان کاتالیزور عمل کرده و موجب پایداری محیط زیست شود، اجرای طرح‌های زیست محیطی در روستاها می‌باشد. طرح‌های زیست محیطی می‌توانند در راستای حفظ و تقویت محیط طبیعی گام‌های اساسی را بردارند.

در این روستا و برگزاری تعدادی کلاس آموزشی، این مشکل که در حال تبدیل شدن به معضل بزرگ زیست محیطی بود، تحت کنترل درآمد و مهار شد.

- مشارکت و همکاری تمامی اهالی روستا، از دیگر موارد لازم برای دستیابی به توسعه پایدار زیست محیطی می باشد. اهمیت این عامل، به اندازه ای است که می تواند سایر عوامل را تحت تأثیر خود قرار دهد. به نظر می رسد که این عامل یک فاکتور تعیین کننده جهت دستیابی به توسعه پایدار است و سایر عوامل، تشدید کننده می باشند. در این راستا، همان طور که در یافته ها آمده است، جهت دستیابی به توسعه پایدار زیست محیطی، باید تمامی اقشار (زن، مرد و کودک) و نهادهای روستا با یکدیگر مشارکت، همکاری و مشورت نمایند. این اقدامات منجر به هم افزایی و پایداری اقدامات انجام شده خواهد شد. به نقل از افراخته (1388) مشارکت و مدیریت مبتنی بر جوامع محلی، منجر به حفاظت از منابع طبیعی، ایجاد ظرفیت در مدیریت منابع، تسهیل در حفاظت و بهره برداری از آن ها و ... می شود. این روش فرایندی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است که به دنبال تحقق عدالت اجتماعی و دموکراسی در مدیریت منابع طبیعی است و در اغلب موارد فرایندی پیچیده و بلندمدت است.

- وجود گروه ها، نهادهای محلی و سازمان های دولتی حامی محیطی زیست در روستا، از مواردی بوده است که بستر ساز توسعه پایدار زیست محیطی شده است. این یافته توسط هایکزیا و همکاران (2010) مورد تأیید قرار گرفت. در پژوهش حاضر می توان به نقش کلیدی خطبه های امام جمعه در حفظ و حراست از محیط زیست و یا نقش بسیج در ساماندهی و جمع آوری مردم اشاره نمود. سیمکینس (2008) و آگانکان (2010) نیز در پژوهش های خود به نقش کلیدی رهبران مذهبی در

حفاظت از محیط زیست اشاره نموده اند. علاوه بر این طبق بحث و بررسی های صورت گرفته این گونه استنباط می شود که شورای محله ها نیز می توانند در ارایه راهکارهای کاربردی در ایجاد توسعه پایدار زیست محیطی ایفای نقش نمایند.

- از دیگر عواملی که زمینه را برای توسعه پایدار زیست محیطی فراهم آورده است، وجود اعتقادات و باورهای زیست محیطی در مردم روستا می باشد. این اعتقادات و باورها، مانع از انجام اقدامات مخرب، علیه محیط زیست شده است. به عنوان مثال ممنوعیت های اعتقادی و مذهبی که برای کشتن بعضی از پرندگان و قطع درختان وجود دارد، سبب شده این نوع گونه های گیاهی و جانوری حفظ شوند و بقا و پایداری آن ها تداوم یابد. به نظر می رسد که این اعتقادات ریشه در عقاید مذهبی افراد دارد. در این راستا امین زاده (1388) و تاج بخش (1386) بیان می دارند که در دین اسلام به طبیعت توجه خاصی شده است به طوری که فراوانی واژه های قرآنی مربوط به طبیعت در قرآن، نامگذاری سوره های قرآن با برخی از عناصر طبیعی و سوگند قرآن به بعضی از پدیده های طبیعی، همگی نمایانگر تقدس طبیعت می باشند. از دیدگاه قرآن همه اجزای طبیعت و هستی در حال تسبیح خداوند هستند. به این ترتیب بدیهی ترین وظیفه انسان آن است که عامل تخریب و تباهی آن نباشد. هم چنین در تفسیر آیه 41 سوره روم آمده است که تخریب و نابودی محیط زیست یک عقوبت اخروی است که در دنیا نیز کیفر آن گریبانگیر انسان خواهد شد. این عقوبت دنیوی شامل نظاره گر شدن ویرانی محیط زیست انسان و برهم خوردن تعادل و توازن آن است که بلایای انبوهی را بر سر انسان می آورد (تاریمردی و فخلعی، 1385). علاوه بر این به نظر می رسد که این باورها، ریشه در خرد گرایی افرادی دارد

آن‌ها به همراه داشته باشد. همین امر موجب شده که آن‌ها، به منابع سرمایه‌ای اطلاعاتی خود یعنی پیشینیان مراجعه کنند و راهکارهای آن‌ها را که سازگار با محیط زیست و منافع اقتصادی مردم روستا است، به کار گیرند.

پیشنهادهای

با توجه به نتایج بدست آمده، می‌توان روستای شروینه را به‌عنوان الگویی برای توسعه پایدار زیست محیطی در نظر گرفت. بنابراین ایجاد و تقویت هر یک از عوامل ذکر شده در روستاهای مشابه می‌تواند آن‌ها را به سمت توسعه پایدار زیست محیطی رهنمون سازد. در این راستا پیشنهادهای زیر را می‌توان ارائه نمود:

- اجرای طرح‌های زیست محیطی مشارکتی در روستاهایی که با مشکل سیلاب، فرسایش خاک و ... مواجه‌اند؛
- ملزم کردن سازمان‌های دولتی به همکاری با دهیار و شورا برای اقدامات زیست محیطی؛
- برگزاری کلاس‌های آموزشی زیست محیطی (برای تمامی اقشار) در سایر مناطق روستایی به منظور بالابردن سطح آگاهی‌های زیست محیطی مردم؛
- شناسایی اعتقادات و باورهای دیرینه زیست محیطی در روستاهای هدف و سعی در تقویت آن‌ها.

پی‌نوشت

1. Open Coding
2. Axial Coding
3. Selective Coding
4. Constant comparison
5. Story line

منابع

- افراخته، ح. (1388)، مدیریت روستایی با تأکید بر ایران، چاپ اول، نشر گنج هنر، تهران.

که دوستدار طبیعت زیبای روستا بوده‌اند و این افراد که معمولاً قدرت رهبری روستا را در دست داشته‌اند، از دیر باز سعی کرده‌اند که با رواج این اعتقادات و باورها، از محیط زیست روستا و منافع آن برای اهالی روستا حمایت نمایند.

- بررسی‌ها نشان می‌دهد که برگزاری کلاس‌های آموزشی در زمینه پیامدهای اقدامات مخرب علیه محیط زیست می‌تواند منجر به بالابردن آگاهی‌های مردم روستا و کاهش صدمات وارده به محیط زیست شود. این یافته، موافق نتایج محمودی و ویسی (1384)، رفیعی و امیرنژاد (1388) و رکن‌الدین افتخاری و همکاران، (1389) می‌باشد. در این زمینه می‌توان این گونه استنباط نمود یک فرد روستایی به‌خوبی می‌داند که برای داشتن معیشت پایدار و ادامه فعالیت‌های اقتصادی خود به روستا وابسته است و هیچ وقت دیده نشده که آن‌ها به‌طور عمدی به محیط زیست صدمه بزنند، بنابراین اغلب اقدامات انجام شده علیه محیط زیست غیرعمدی و از روی بی‌اطلاعی است. در روستای شروینه، برگزاری این کلاس‌ها سبب کاهش این رفتارهای مخاطره‌آمیز زیست محیطی شده است.

- وجود دانش بومی و تجربیات قبلی زیست محیطی در روستا، از دیگر عواملی است که زمینه ساز توسعه پایدار زیست محیطی در روستا شده است. بوذرجمهری و رکن‌الدین افتخاری (1384) معتقدند که شیوه‌های بومی برای مدیریت منابع طبیعی، الگوی مناسبی در جهت توسعه پایدار محسوب می‌شوند. ریموند و همکاران (2010) نیز به این مسئله اشاره نموده‌اند. در روستای شروینه تجربیات حاصل از کاربرد کودهای شیمیایی و شخم زدن موافق با شیب زمین به مردم روستا نشان داده که این اقدامات به‌طور عملی چه پیامدهای اقتصادی و زیست محیطی را می‌تواند برای

- ازکیا، م. و ایمانی، ع. (1387). توسعه پایدار روستایی، چاپ اول، نشر اطلاعات، تهران.
- امین زاده، ب. (1377). جهان بینی دینی و محیط زیست؛ درآمدی بر نگرش اسلام به طبیعت، محیط شناسی، (3): 97-106.
- بوذرجمهری، خ.؛ رکن الدین افتخاری، ع. (1384). تحلیل جایگاه دانش بومی در توسعه پایدار روستایی، فصلنامه مدرس علوم انسانی، 9(1): 17-47.
- تاج بخش، ح. (1386). فرهنگ سازی برای جلوگیری از تخریب و انهدام محیط زیست. مجله تحقیقات دامپزشکی، 62(5): 223-226.
- تاریمرادی، الف و فخلعی، م. ت. (1385). مبانی و احکام فقهی محیط زیست، مطالعات اسلامی، (71): 31-66.
- خالیدی، ش. (1382). بررسی و ارزیابی آثار و نتایج برنامه تثبیت ماسه‌های روان بر تحولات محیط زیست ناحیه ابوزید آباد، پژوهش‌های جغرافیایی، (45): 91-102.
- رفیعی، ح. و امیرنژاد؛ ح. (1388). بررسی نقش آموزش و افزایش تمایل افراد به حفاظت از محیط زیست مطالعه موردی: دریای خزر، علوم محیطی، (17): 95-108.
- رکن الدین افتخاری، ع.؛ عارف نیا، خ.؛ سجاسی قیداری، ح.؛ فیروز نیا، غ.؛ صادقلو، ط.؛ دیانی، ل. و فتاحی، الف. (1389). راهبردهای توسعه آموزش توسعه پایدار در ایران، فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، 8(25): 47-66.
- زاهدی، ش. (1388). توسعه پایدار. نشر سمت، تهران، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ دوم.
- علی الحسابی، م.؛ راهب، غ. (1388). آسیب شناسی توجه روستائیان به محیط طبیعی و حفظ محیط زیست در بر پای مسکن (نمونه مورد مطالعه: سکونتگاه‌های روستایی استان گیلان)، علوم محیطی، (36): 193-206.
- محمدی آشنانی، م. ح.؛ محمدی آشنانی، ع. و حسنی، الف. (1387). پیشنهاد فرایند تطبیقی ارزیابی و برنامه‌ریزی محیط زیست جهت توسعه پایدار روستایی در ایران، فصلنامه روستا و توسعه، 11(1): 77-100.
- محمودی، ح. و ویسی، ه. (1384). ترویج و آموزش محیط زیست رهیافتی در حفاظت اصولی از محیط زیست، علوم محیطی، 8: 57-64.
- مطیعی لنگرودی، س. ح.؛ یاری، الف. (1389). حفاظت محیط زیست و برنامه ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، 21 (39): 45-60.
- مظفر، ف.؛ حسینی، س. ب.؛ سلیمانی، م.؛ ترکاشوند، ع. و سرمدی، ع. (1387). ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، علوم محیطی، (35): 11-32.
- Aktar, Sh. (2005). Growth, poverty and environmental linkages: towards a sustainable development strategy for Bangladesh. *Pakistan Journal of Social Science*. 3(4): 648-660.
- Gladwin, T. N. (1997). Developing reputations for global sustainability. *Stern Business* 4: 28-31.
- Haixia, Zh., Futian, Q. & Xiaoping, Sh. (2010). Resources and environmental issues in transitional China: a perspective from the interaction among market, government & society. *Chinese Journal of Population, Resources and Environment*. 8(2): 13-23.
- Kapunda, S. M. (1994). Structural adjustment, environment and food security in Tanzania. Senior lecture, Dpartment of economics, university of Dar es salaam. (UNAFIII). 2(2): 43-58.
- Maneya, E. (1996). A review of gender & environmental sustainability: strategies for sustainable development in Zimbabwe. *Botswana Journal of African Studies*. 10(1): 1- 13.
- Ogunkan, D. V. (2010). Religious value: an instrument for sustainable environmental management in Nigeria. *Global Journal of Human Social Science*. 10(3): 25- 30.
- Punkari, M., Fuentes, M., White, P., Rajalhati, R. & Pehu, E. (2007). Social and environmental sustainability of agriculture & rural development investment: a monitoring and evaluation toolkit. The world bank. Agricultural and Rural Development, discussion paper 31.
- Raymond, Ch. M., Fazey, L., Reed, M. S., Stringer, L. C., Robinson, G. M. & Evely, A. C. (2010). Integrating local and scientific knowledge for environmental management. *Journal of Environmental Management*. 91: 1766- 1777.
- Reed, D. (2002). Poverty and the environment: can sustainable development survive globalization?. *Natural Resources Forum*, 26: 176- 184.
- Siddaraju, V. G. (2011). Role of non-governmental organizations in promoting sustainable agriculture development in Karnataka. *International NGO Journal*. 6(2): 57-61.
- Simkins, R. A. (2008). Religion and the society. *Journal of Religion & Society*. The Kripke Center. Supplement, series 3. ISSN: 1941- 8450.